

Rödaktig granit. Mått 0,60×0,40 m. Tjocklek 11 cm. Ristningen är grunt men skickligt huggen.

Inskrift:

... k · auk ...

... ok ...

»... och ...»

592. Gränsta, Knutby sn.

Pl. 136.

Litteratur: L 289, D 2:269. C. Hagelberg, Anteckning i Liljegrens Fullständig Bautil 1 (ATA); R. Dybeck, Runa (fol.) h. 5 (1872), s. 76; UFT h. 3 (1873), s. 56; E. Brate, Anteckningar 1916 (ATA); F. Bergman, Inventering i Knutby sn 1926 (ATA).

Äldre avbildningar: C. Hagelberg, teckning (1745) i Fullständig Bautil 1; Dybeck (D 2:269); Brate, foto 1916 (ATA).

Runstensfragmentet står i trädgården till Gränsta nr 2, 20 m. Ö om mangårdsbyggnadens huvudingång.

Den första uppgiften om stenen finner man på C. Hagelbergs teckning 1745: »Denna Runsten finnes i Roslagen, Knutby sochn och Gränsta Rusthåld, däräst han legat i en Källarmur, och det som felas ännu i grundwalen af muren inne. Optagen och noga afritad 1745 den 9. Aug. af C:H. obs: På samma backe, där källaren nu är, har samma Runsten för 30 år sedan stådt, då han warit hel, och äro wid samma tid, under gräfningen därstädes några Urnor af ler fundne, som sedermera förkommit.»

I Liljegrens *Runurkunder* uppges, efter Hagelberg, att stenen är »lagd i en källaremur». Det var med ledning av denna Liljegrens uppgift, som Dybeck efterforskade stenen. I uppsatsen »Roslagen» (*Runa* [fol.] h. 5, 1872, s. 76) skriver han: »I Gränstad sporde jag ... fiket efter en runsten, som enligt Liljegren (289) skulle finnas i en källarmur. Det kom, efter hvarjehanda ordabyten, fram att stenen för icke länge sedan, svårt styckad, blifvit förspridd i grunden till ett ladugårdshus, eller loge. Jag begaf mig dit. Ja, der syntes verkligen några stycken af en blekröd sandsten¹, utaf hvilka dock bara det största hade runor, nämligen dessa i två afbrutna rader ... ᚠᚠᚠ · ᚱᚠᚠ · | ... samt ... ᚠᚠᚠ · ᚠᚠᚠᚱ · ... Bara ett stycke af runstens ena ristade kant var således i dagen. Ett stort nöje var mig beröfvadt genom ofoget. Jag hade så gerna velat taga riktig reda på denna kanske märkliga inskrift, hvilken, såsom redan af ofvanstående finnes, Hagelberg säkerligen icke alldeles rätt uppfattat — i källaren.» I *Sveriges runurkunder* 2 lämnas följande uppgift om fragmentets plats: »Detta stycke af en runsten är i grunden till ett uthus.» I *UFT* uppges: »En bit af denne runsten finnes qvar och sitter inmurad i stenfoten till en i senare tider bygd ladugård.» Då Brate besökte Gränsta år 1916 antecknar han: »Enligt uppgift i L. 289 från Hagelbergs teckningar år 1745 var runstenen i Gränsta lagd i en källarmur. Dybeck fann några stycken av den, av vilka blott det största hade runor, i grunden till ett ladugårdshus eller loge, och det är detta största stycke, som av mig anträffades i trädgården till gästgivaregården Gränsta nr 2 öster om byggnaden vid infartsvägen, där det ställts upp på en annan sten.» På denna plats står fragmentet fortfarande kvar.

¹ I sina anteckningar 1916 har Brate påpekat detta fel: »Runsten är av granit med en myckenhet röd fältspat, vilket föranlett Dybecks antagande av sandsten.»

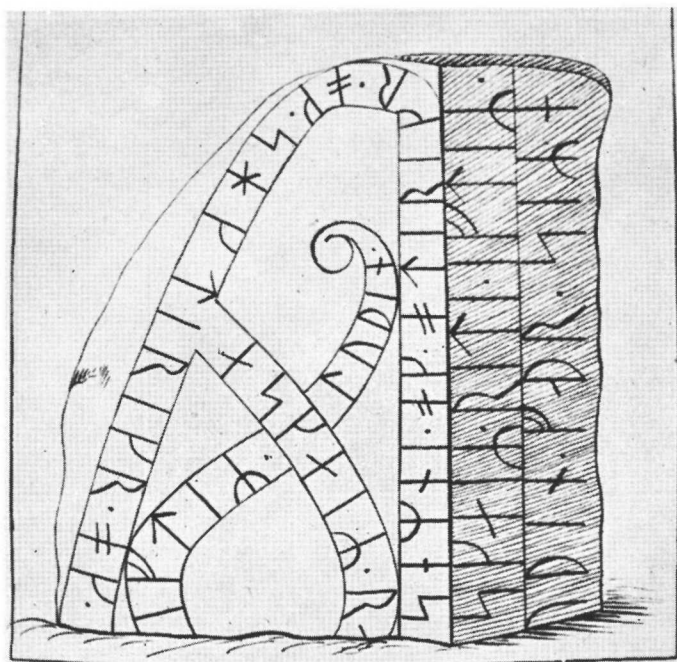


Fig. 330. U 592. Gränsta, Knutby sn. Efter teckning av C. Hagelberg.

Röd granit. Stenen är ristad på två sidor, vilka ha huggits till rät vinkel mot varandra. Höjd 0,43 m.; ristningsytornas bredd 0,27 m. och 0,20 m. Ristningen är delvis något sliten, men inskriften är tydlig. Av denna äro tre delar bevarade på framsidan och två delar på den mot framsidan vinkelräta kanten.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter C. Hagelberg):

... semni · ok · oṭirir · ok · shktirir · ok · a]skair · r[a ... iftir ·] lupin[·] ... [s]kair · riti · e[ftir ·
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55
 ... u]pin : faþur · [sira] ...
 60 65 70

... -æmni ok Otrygg ok Sigtrygg ok Åsgæirr væ[istu stæin?] æftir Ludiñ ... [A]sgæirr retti æftir Ludiñ, faður þeira(?).

»... -ämne och Otrygg och Sigtrygg och Åsger reste stenen efter Luden ... Åsger reste efter Luden, deras(?) fader.»

Till läsningen: Det är givetvis svårt att med fullkomlig säkerhet bestämma, i vilken ordning denna inskrift skall läsas. Liljegren och C. Säve (i *UFT*) börja med 28 **a** och fortsätta till 45 **n**; därefter 1 **s** till 27 **k**. Runorna »på kanten» (46 **s**—71 **a**) läsa också de sist. Detta är möjligen riktigt, men den ovan anförda ordningsföljden torde få ett visst stöd av Hagelbergs teckning och av innehållet. Någon betydelsefull skillnad uppkommer emellertid icke i tolkningen genom denna avvikelse i inskriftspartiernas ordning. — Alla nu bevarade runor äro fullt säkra. 2 **e** är tydligt stunget. Av 9 **t** återstår numera i fragmentets överkant endast vänstra bst. Av 35 **a** kan möjligen i fragmentets nedre kant urskiljas svaga spår av hst. I 43 **p** utgår bst från ramlinjerna; jfr 61 **p** och binderunan 65 **ap**, som ha ungefär samma form.

Hagelberg: På bläckteckningen kunna följande fel konstateras: 55 **i**; sk efter 63 **n** endast en punkt (· i st. f. :); runan 66 **u** är uteglömd. — Dybeck: ... **kair · riti · i pin : faþur** · Vid

Dybecks besök, då stenen låg i en grund, var sålunda endast kantsidan, med runorna 47 **k**—67 **r**, synlig. — Brate: Vid Brates besök fanns av stenen lika mycket som f. n.

Runföljden 1—5 **semni** utgör uppenbarligen slutet av ett namn. Av det bevarade stenfragmentet och ännu tydligare av Hagelbergs teckning framgår det, att ristningen på denna sida har gått ganska långt ned, och man kan därför lugnt räkna med att namnet ursprungligen har innehållit ytterligare några runor. På ett runstensfragment i Malsta kyrka (U 562) finner man bl. a. ett namn, som har slutat på samma sätt — ...**rsemni**. Där framställes den gissningen, att namnet har varit *Kar(l)sæmni*. Med all sannolikhet har ett likartat namn stått på U 592. — 8—14 **otirikr** kan icke återge något annat än det väl kända mansnamnet *Otryggr*, och runföljden **shktirikr** åsyftar otvivelaktigt namnet *Sigtryggr*. De båda namnen ge sålunda ett exempel på variation. Namnet *Otryggr* är hittills belagt i fem uppländska inskrifter; se vidare Sö 217. Om *Sigtryggr* se U 98. Om namnet *Asgæirr* se U 350 och om *Ludinn* se U 348.

På Hagelbergs teckning avslutas inskriften med runföljden 68—71 **sira**. Säre tänker sig tydligen en felristning eller felläsning: »sara (el. paira?)». Det är ju tänkbart, att stenen här i kanten kan ha varit skadad och svårläst. I alla händelser förefaller en felläsning av Hagelberg rimligare än en så svårartad felstavning av ristaren. Jfr dock **surban** U 593, som kanske skall återge ett *Forbiorn*, och **saur** U 590, som möjligen kan tänkas återge *fadur*.

U 592 gör, främst genom skrivningen **ok** och genom runformen **ᛞ**, ett jämförelsevis ungt intryck. Ristningen torde ha tillkommit under 1100-talets början.

Anm. *Ransakningarna* 1667—84 meddela från »Knutaby Sochn» endast: »Widh Åhsby finnas många Runstenar, doch uthom skrijfwelse¹, samt stoora Jordhöögar och steen rössior.»

¹ Spärrat av S. J.

Väddö och Häverö skeppslag.

Socknar: Väddö, Häverö och Singö.

Från Väddö och Häverö skeppslag äro endast en runsten (U 593) och ett större runstensfragment (U 594) kända.

Runstenen var känd redan av Bureus, som själv undersökte och avbildade den. Några fragment, av vilka numera endast det största är i behåll, påträffades vid slutet av 1800-talet och början av 1900-talet (U 594).

593. Ortala sjöhage, Väddö sn.

Pl. 137.

Litteratur: B 241, L 625, D 2:267. J. Bureus, F a 6 s. 147 n:r 245 (Bureus' egen uppteckning), s. 186 n:r 109 (Rhezeliuss), F a 5 n:r 472, F a 1 s. 102; J. Rhezelius, *Monumenta Uplandica* (F c 6), s. 68 (tryckt i UFT h. 32, 1915, s. 34), R 550 n:r 23; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta* 3, bl. 83; N. Celsius (resp. Laurentius Sepelius), *Roslagia* (1721), s. 40; P. Dijkman, *Historiske Anmärkningar* (1723), s. 96 f.; O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 1, s. 109; F. V. Radloff, *Beskrifning öfver norra delen af Stockholms län* 1 (1804), s. 225; R. Dybeck, *Runa* (fol.), h. 5 (1872), s. 75; E. Brate, *Anteckningar* 1903 (ATA); M. Ohlson, *I tidernas skymning* (i: *Kasberget*, tidning för Stockholms Läns Folkhögskoleförbund, marsnumret 1924), s. 1 f.; O. von Friesen i *Namn och Bygd* 18 (1930), s. 103; J. Sahlgren, *Ortnamnen kring Barnens ö* (i: *Barnens Dagblad* 1938, omtryckt i: *Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift* 1942, s. 15 f.); S. B. F. Jansson, *Runinskrifter i Norrtäljetrakten* (i: *Norrtäljetrakten under forntiden*, 1945), s. 70 f.

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning (i *Monumenta Uplandica* och i R 550); Bureus, kopparstick (F f 6 n:r 184); P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 241); Dybeck, teckning (D 2:267); Brate, foto 1903 (ATA); M. Ohlson, teckning a. a.; G. Lovén, teckning 1926 (ATA); G. Thomsen, foto 1943 (i ATA och i Jansson a. a. s. 71).

Runstenen står 400 m. SÖ om Ortallalund, i östra sluttningen av en åker, tidigare en del av Ortala sjöhage, som sträcker sig ned till Ortallaviken. Stenens plats är 40 m. V om strandlinjen, 150 m. N om lägenheten Sjöhagen och 350 m. S om Ortallalunds brygga. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Grisslehamn». Ett för yngre järnåldern typiskt gravfält ligger 50 m. N om runstenen, se *Norrtäljetrakten under forntiden*, s. 99, 101.

Rhezeliuss, som besökte Ortala den 19 oktober 1635, beskriver i *Monumenta Uplandica* stenens plats sålunda: »Widh ortala i engen öster nor frå byn, mot sundet eller vijken wender sigh öster mot uijken.» R 550: »J Ortala äng, wid wijken eller sundet.» Bureus (F a 6): »millan Ortala och Saltsjön.» Stenen omnämnes i *Ransakningarna*: »Vthi Kyrkian finnes inga Monumenter elliest finnes här en Steen icke olijck en Runsten på Ortahla äng hwars skriff ganska mörck är och icke skahl lätteligen stå att läsa.» Peringskiölds *Monumenta*: »Ortala Siöhaga i Weddö» (B 241: »Ortala sjöhaga»; L 625: »Ortala sjöhage.») *Roslagia* (1721): »In navarchia Veddæensi, et prato Ortala ad fretum hic lapis invenitur.» Radloff: »I Ortala bys sjöhage är en ansenlig fristående Runsten med påskrift.» I uppsatsen »Roslagen» (*Runa* fol.) berättar Dybeck: »I Väddö socken besågos och afritades de reste stenarne vid Edby, men för öfrigt bara någre små grafkullar vid Husinge och Södersund, der en afslagen 'tor-sten' erhöles, äfvensom i Ortala bys sjö-